

Kritiek, Commentaar en Beschouwing

Bernard Schut, De autonomie van het kanaal

Helge Bonset, Naschrift van de redactie

De autonomie van het kanaal

Toen ik hoorde van de oprichting van *Spiegel*, besloot ik, nog voor het eerste nummer was verschenen, een bijdrage in te zenden. Eveneens nog voor het verschijnen van het eerste nummer werd mijn bijdrage afgewezen. Het centrale argument luidde: te weinig nieuwswaarde. Mijn artikel handelde over literatuuronderwijs. Op dat moment werd in *Levende Talen* een discussie gevoerd onder andere naar aanleiding van mijn ideeën over literatuuronderwijs en de aanval daarop van Harrie Bekkering. Ik was en werd uitgenodigd voor het houden van lezingen over mijn opvatting over literatuuronderwijs. Ik was woedend. Waar haalde de redactie het recht vandaan mijn artikel te weigeren? Mijn nieuwswaarde bepaal ik immers zelf wel. Wanneer ik weken lang zit te zwoegen achter mijn schrijftafel om zo scherp mogelijk te formuleren wat ik wil zeggen, denk ik klaarblijkelijk dat ik iets te zeggen heb.

Enige weken later rolde het eerste nummer van *Spiegel* in mijn bus. Het bevatte onder andere een artikel dat al eerder in *Levende Talen* had gestaan en een bijdrage van Helge Bonset over normale functionaliteit. Over nieuwswaarde gesproken, dacht ik.

Reageerde ik alleen maar rancuneus, of stelde ik een terechte vraag: waar haalt een redactie het recht vandaan een artikel te weigeren?

Ik geef nog een tweede case. In 1981 nodigde de redactieraad van de DCN-*cahiers* twee moedertaaldidactici uit om een cahier samen te stellen over literatuurhistorie. Zij gingen aan het werk, zochten auteurs aan, deze schreven concepten en gingen na goedkeuring op hun beurt aan de slag. In 1982 leverden ze de kopij in. De kopij bleef liggen tot 1983, deels door wisseling van de uitgever, deels door wisseling van de wacht in de redactieraad. De nieuwe redactieraad ging in de loop van 1983 aan het werk en -nieuwe bezems vegen schoon- het cahier zoals het er nu in door de redactie goedgekeurde kopij lag, werd te licht bevonden, uitgesteld, een nieuwe redactie werd samengesteld -de oude bedankte

uiteraard- met de opdracht ten dele nieuwe auteurs te werven (waaronder vooraanstaande, hooggeleerde vakwetenschappers) en de niet-afgewezen artikelen te laten herschrijven.

In dit geval zien we een nog veel zwaarder ingrijpen. Niet alleen worden bijdragen geweigerd. Terwille van de beoogde kwaliteit worden ook oudere afspraken genegeerd.

Opnieuw dringt zich bij mij in ieder geval de vraag op: waar haalt een redactie het recht vandaan om artikelen te weigeren? Ik vind dit een belangrijke vraag. De uitwisseling van denken over onderwijs vindt zeker niet uitsluitend, maar toch zeker in belangrijke mate plaats door middel van artikelen in tijdschriften. De redacties van die tijdschriften kunnen door hun beleid deze uitwisseling beïnvloeden. Zij kanaliseren deze en nemen derhalve een strategische positie in.

Ik zelf zou deze twee voorbeelden makkelijk aan kunnen vullen. Wanneer alle schrijvers onder de lezers van Spiegel hun ervaringen op dit punt toe zouden voegen, zou er, naar ik aanneem, een interessante materiaalverzameling ontstaan.

Ik heb zelf de indruk dat het beleid van redacties de laatste jaren dominerender wordt. En dat de vrijheid van de individuele auteurs -de zenders in deze beeldspraak- dienovereenkomstig afneemt. Een zelfde ontwikkeling is te zien bij het universitaire onderzoek. Ook daar, en veel duidelijker zichtbaar, neemt de vrijheid van de individuele onderzoeker af. Zijn veranderende maatschappelijke omstandigheden hier debet aan?

De ideeën van de literatuursocioloog Vanheste (Bert Brouwers) betekenen mogelijk een antwoord op deze vraag. Hij merkt over de functie van het kanaal en de zender in het fictionele communicatieproces onder meer het volgende op (Vanheste 1981 pag. 143-144). "In werkelijkheid worden de communicatiemiddelen nog steeds beheerst door kleine groepen mensen (...). In een geïndustrialiseerde maatschappij is de schrijver zo goed als verplicht zijn manuscript uit handen te geven, het te bezorgen aan een uitgever. In het literaire communicatieproces wordt een kanaal ingeschakeld dat grotendeels ontsnapt aan de greep van de individuele schrijver. Zodra de uitgever het manuscript ontvangt, wordt het een potentiële koopwaar. De uitgever en later de boekhandel zullen het onvermijdelijk omfunctioneren; zij treden niet op als neutrale bemiddelaars die de boodschap doorgeven; zij grijpen in, ze vervormen de boodschap. De uitgever selecteert (slechts een gering percentage van de manuscripten wordt uitgegeven), censureert (erkende schrijvers mogen daar weinig last van hebben, debutanten des te meer), plaatst het werk in een nieuwe context (een sprekende titel op een artistieke omslag in een literaire

serie). De mededeling van ervaringen, de poging om door middel van literatuur te reageren op toestanden en er tegen in te gaan, wordt ondergeschikt gemaakt aan het winststreven. Soms gebeurt dat op een doorzichtige wijze (in de massaliteratuur), soms langs subtielere wegen: op dit debuut wordt verlies geleden, over een paar jaar levert deze of één van de debutanten van nu waarschijnlijk een bestseller af; of: het uitgeven met geringe winst van dit soort boeken verhoogt de status van de uitgeverij en dus de totale winst. De aangeduide omfunctionering komt neer op een omkering van waarden: de gebruikswaarde wordt onderworpen aan de ruilwaarde. Het boek wordt een ding waarvan de waarde in geld wordt uitgedrukt, het wordt "verdinglijkt", verzakelijkt, vervreemd".

Ik hoor u nu tegenwerpen: boeken mogen wellicht als koopwaar beschouwd kunnen worden, maar op artikelen en tijdschriften wordt toch geen winst gemaakt? Hoewel nog te bezien valt of en in hoeverre dit dan het geval is, Vanheste stelt hiertegenover: "Niet alleen het literaire boek, maar alle mensen en dingen zijn vervreemd en verzakelijkt (...). Inmiddels blijft het een feit dat de arbeidsdeling zich in de westerse landen -de nuanceringen daar gelaten- voltrokken heeft binnen het kader van kapitalistische structuren en verhoudingen. De sterkste, de slimste, de sluwste, de gemeenste, de man met de meeste durf, het meeste talent of het meeste geluk ging tot de elite behoren die de leiding nam van het ontwikkelingsproces (...). De motor van de vooruitgang was het eigenbelang in de meest bekrompen betekenis van privé-bezit en particuliere macht. Het hebben, het bezitten verzelfstandigde, werd een doel in plaats van een middel, werd de hoofdbehoeftedie de veelzijdige ontwikkeling verdrong. De relatie met zichzelf, met de medemens, met de groep en de samenleving, met de natuur, werd verzakelijkt, werd gereduceerd tot een hebben-relatie. De mens werd tot een waar herleid. De arbeidende mens wordt een arbeidsfactor, verwisselbaar en anoniem, die door zijn arbeid ontmenselijkt wordt, vervreemd, die zijn arbeid niet anders kan zien dan als bron van bezit, van geld waarmee hij achteraf zijn (vervreemde) behoeften kan bevredigen" (pag. 145, 146).

Ik heb wat uitgebreidere citaten opgenomen voor het geval dat u niet vertrouwd bent met deze denkwereld. Over de schrijvers (van literatuur) merkt tenslotte Vanheste het volgende op: "Verreweg de meeste literatoren zitten onverdroten als kleine ambachtslieden op hun werkkamer maandenlang te schaven en te vijlen aan een in zelfstandigheid gerealiseerd handwerk, aan een persoonlijk gepresteerd antwoord op de eigen situatie. Gesprekken met schrijvers (...) en de aandachtige lectuur van hun werk bevestigen dat het hen nog steeds in de eerste plaats om het antwoord te doen is, om de communicatie met de lezer. Tijdens het schrijfproces blijft de gebruikswaarde, de communicatie dus voorop staan. Commerciële motieven gaan meestal pas later meespelen: als het schrijven voltooid is en het manuscript naar een uitgever gezon-

den wordt" (pag. 161).
Literatoren zijn in de visie van Vanheste anachronismen, relictten uit een pre-industriële samenleving.

De theoretische verklaring die Vanheste hier geeft met betrekking tot de fictionele communicatie kan mijns inziens helpen om onze eigen situatie te begrijpen. Tot voor zeer kort waren wij als wetenschappelijke onderzoekers relictten uit een pre-industriële samenleving. En, ongelooflijk, in enkele jaren is daar radicaal een eind aan gemaakt. Ik zie, wanneer ik daar op wil letten, dat werkelijk dagelijks om mij heen. Universitair onderwijs is een kwestie van input- en outputfinanciering. Voor onderzoek geldt voorwaardelijke financiering. Productie en kwantificering. Het meest schrijnend is het te zien bij afslanking, concentratie en taakverdeling (of welke misleidende benamingen ook gebruikt worden in plaats van bezuiniging), waarbij de kwaliteit van mensen (hun gebruikswaarde) immers geen rol speelt en slechts de kwantiteit (hun ruilwaarde) telt. Maar dit terzijde.

De theorie van Vanheste laat zich mijns inziens niet alleen door-trekken naar ontwikkelingen in het wetenschappelijk onderwijs, maar is ook toepasbaar op het redactionele beleid van tijdschriften. Vanzelfsprekend, omdat het tijdschrift één aspect is van het totale proces van wetenschappelijke communicatie.

Ik denk met Brouwers dat schrijven een vorm van zelfrealisatie is, een poging om greep te krijgen op de werkelijkheid, die alleen dan slaagt wanneer lezers er iets aan hebben en dus mee doen (Brouwers spreekt in dit verband van "voorbereidende praxis"). Natuurlijk spelen factoren als ijdelheid, carrièremakerij mee, maar ondergeschikt, denk ik. En ik vind dat redacties van tijdschriften in deze communicatie tussen schrijvers en lezers een bemiddelende rol dienen te hebben. Een redacteur behoort geen arbiter te zijn en zeker geen censor, maar bemiddelaar.

Van deze bemiddelende rol zijn criteria voor de beoordeling van bijdragen af te leiden. Criteria die betrekking hebben op de vraag: hoe help ik de auteur met het zo goed mogelijk formuleren van zijn boodschap. Criteria kortom met betrekking tot de leesbaarheid.

Criteria met betrekking tot de inhoud als nieuwswaarde, belangwekkendheid zijn niet ter beoordeling van de redactie, die legt de lezer zelf wel aan.

Is de rol van de redactie hiermee een passieve? Ik meen van niet. Allereerst verwacht ik dat een dergelijke rolopvatting van een redactie enorm stimulerend zal werken. Bovendien sluit een dergelijke benadering niet uit dat een redactie stimulerend optreedt

wanneer dat nodig is (vergelijk de "integere leraarsinvloed" van Ten Brinke).

Het bovenstaande is sterk generaliserend, ik ga niet in op allerlei vragen die dit oproept (over inhoudelijke kwesties bijvoorbeeld als plagiaat, halve waarheden). Toch wil ik één uitzondering maken. Wanneer geestverwanten een tijdschrift oprichten -om het duurder te zeggen, wanneer de aanhangers van een paradigma zich in een tijdschrift verenigen- ligt de zaak anders. Ik vind dan ook dat de redactie van *Moer* meer recht van spreken heeft, en de lezers meer recht op eenzijdigheid, dan die van *Levende Talen* en *Spiegel*.

Ik ben de redactie van *Spiegel* dankbaar dat ze deze overwegingen in haar rubriek "*Kritiek, Commentaar, Beschouwing*" plaatst en niet persoonlijk opvat. Dat was ook niet mijn bedoeling. Ik wilde de aandacht vestigen op een ontwikkeling die ik ongewenst vind. Dat ik daarbij van bepaalde -ideologische-vooronderstellingen uitga, dat ben ik mij wel bewust.

Bilthoven, 15 oktober 1983

Bibliografie

Vanheste, Bert, *Literatuursociologie: Theorie en methode*. Van Gorcum. Assen 1981.

1. De redactie bemiddelt contact tussen schrijver en lezer, en selecteert niet uit binnenkomende bijdragen. Ze maakt in principe de afkeuring op wat aan bijdragen binnenkomt. Ze legt daarbij het criterium aan van leesbaarheid, en hoewel de afkeuring op dit criterium te voldoen voorzover dat nog niet het geval is, (zie de door Schut voorgestane koers.)
2. De redactie bewaakt journalistische kwaliteit, en selecteert daarop uit binnenkomende bijdragen. Ze bekijkt bijdragen niet alleen op leesbaarheid, maar ook op journalistische kwaliteit. Ze brengt aanvullende criteria als nauwkeurigheid, persoonsheid in het blad, betrouwbare bronnen en verificatiebaarheid van gegevens aan. Hoewel ze bij een aantal bijdragen de afkeuring kan helpen aan deze criteria te gaan voldoen, kan het ook het geval is, selecteert de redactie op grond van de criteria ook uit de binnenkomende bijdragen. De afkeuring kan ook plaatsvinden in het blad beperkt in. Het blad kan ook een aantal gevallen bevestiging van een artikel (zie het artikel van...

NASCHRIFT VAN DE REDACTIE

In zijn bijdrage *De autonomie van het kanaal* stelt Schut dat een tijdschriftredactie een bemiddelende rol dient te hebben tussen schrijvers en lezers, en dat zij zich bij het beoordelen van bijdragen dient te beperken tot het criterium *leesbaarheid*. Het hanteren van andere criteria, zoals *nieuwswaarde*, bij de beoordeling van bijdragen brengt Schut, via Vanheste, in verband met afslanking, concentratie en taakverdeling in het universitaire onderwijs in het algemeen, en voorwaardelijke financiering in het bijzonder.

Het leggen van dit verband lijkt ons niet juist. Het is Schuts goed recht om voorstander te zijn van een louter bemiddelende redactie; het is niet zijn goed recht ons een koers toe te schrijven die wij tot op heden niet gevaren hebben. Wij zullen dit nader toelichten.

De redactie van een tijdschrift als het onze kan onzes inziens op dit moment drie verschillende koersen varen:

1. De redactie bemiddelt louter tussen schrijver en lezers, selecteert niet uit binnenkomende bijdragen: ze neemt in principe alles op wat aan bijdragen binnenkomt. Ze legt slechts het criterium aan van leesbaarheid, en helpt de auteur aan dit criterium te voldoen voorzover dat nog niet het geval is. (Dit is de door Schut voorgestane koers.)
2. De redactie bewaakt journalistieke kwaliteit, en selecteert daarop uit binnenkomende bijdragen: ze bekijkt bijdragen niet alleen op leesbaarheid, maar ook op journalistiek in brede kring aanvaarde criteria als nieuwswaarde, passendheid in het blad, betrouwbaarheid en verifieerbaarheid van informatie, enz. Hoewel ze bij een aantal bijdragen de auteur zal kunnen helpen aan deze criteria te gaan voldoen voorzover dat nog niet het geval is, selecteert de redactie op grond van de criteria ook uit de binnenkomende bijdragen: ten eerste omdat de plaatsruimte in het blad beperkt is, ten tweede omdat in sommige gevallen begeleiding van een auteur tot het gewenste re-

sultaat de krachten van de redactie te boven kan gaan.

3. De redactie bewaakt wetenschappelijke kwaliteit, en selecteert daarop uit binnenkomende bijdragen: ze legt, behalve journalistieke criteria, ook nog als norm aan dat de bijdrage door een forum van wetenschappers geacht wordt van voldoende wetenschappelijke kwaliteit te zijn. Dat forum zal aan bijdragen kritische vragen stellen als: heeft de auteur de relevante literatuur verwerkt? verantwoordt hij de in het onderzoek gevolgde werkwijze? maakt hij het belang van de onderzoeksresultaten duidelijk? Een dergelijk forum wordt meestal in de vorm gegoten van een redactieraad, bestaande uit formeel gekwalificeerde (gepromoveerde) wetenschappers. Redactie en redactieraad selecteren op grond van bovengenoemde criteria uit de binnenkomende bijdragen. (Ook een passievere, meer achteraf kwaliteitsbewakende rol van de redactieraad is goed denkbaar.) Uiteraard is het ook hier mogelijk dat auteurs begeleid worden om aan bovengenoemde criteria te gaan voldoen.

De koers door de redactie van *Spiegel* tot op heden gevolgd, is koers 2: journalistieke kwaliteit bewaken; de koers die door Schut in verband wordt gebracht met afslanking, concentratie en taakverdeling in het wetenschappelijk onderwijs is koers 3: wetenschappelijke kwaliteit bewaken en opschroeven. Schut gooit beide zaken op een hoop en schrijft ons motieven toe die in feite geen enkele rol hebben gespeeld. Het duidelijkst moge dit blijken uit de historie van zijn eigen bijdrage voor *Spiegel*. Die is niet afgewezen op grond van wetenschappelijke criteria -de redactie heeft zich hier niet over gebogen- maar op grond van het journalistieke criterium *nieuwswaarde*, zoals Schut zelf ook memoreert. Schuts lezing voor een lekenpubliek op het gebied van de moedertaal- en literatuurdidactiek werd door ons niet publiekabel geacht als artikel in een tijdschrift voor *lerarenopleiders moedertaalonderwijs*, en wij zagen ook geen mogelijkheid de auteur de nieuwswaarde van deze lezing voor dit publiek te laten verhogen zonder hem te vragen een geheel nieuw artikel te schrijven. Het zou Schut gesierd hebben wanneer hij in *De autonomie van het kanaal* deze toedracht wat exacter vermeld had.

Schuts bijdrage heeft intussen wel gezorgd voor discussie over de diverse koersen in de redactie, en daarvoor zijn we hem dankbaar. De redactie kiest op dit moment voor het blijven volgen van koers 2, hoewel met koers 1 bij enkele redactieleden wel degelijk affiniteit bestaat. Een deel van de redactie vraagt zich af of in de toekomst het directe belang van Spiegelauteurs/VDN-leden niet gediend zal zijn bij een keuze voor koers 3, en dus bij de instelling van een redactieraad, al wordt daarmee ten dele het hoofd gebogen voor door Schut terecht genoemde zaken als afslan-

king, concentratie en taakverdeling in het wetenschappelijk onderwijs. (Ten dele: de redactie hangt namelijk met Van der Leeuw -zie elders in dit nummer- meer de bestreden reproductie-opvatting aan dan bij Schut en Vanheste het geval lijkt te zijn.) De keuze voor welke andere koers dan ook dan de huidige zal overigens niet plaatsvinden zonder fiat van het VDN-bestuur, en daarmee van de leden van de VDN.

Loenen a/d Vecht, februari 1984

Heijge Schout (1944) studeerde Nederlandse taal- en letterkunde aan de universiteit van Utrecht en is thans werkzaam als wetenschappelijk medewerker aan de Rijksuniversiteit te Leiden.
Adres: Oude-over 76, 3632 VE Loenen aan de Vecht (privé)

Jan Griffioen (1942) studeerde Nederlandse taal- en letterkunde aan de universiteit van Utrecht en is thans werkzaam als hoofdonderwerker voor de didactiek van het Nederlands in het voortgezet onderwijs.
Adres: Grote Krulstraat 21, 9412 JE Groningen (werk)

Triet van den Heuvel (1944) studeerde Algemene Taalwetenschap (de kandidaat Nederlands) aan de universiteit van Utrecht, was drie jaar in het voortgezet onderwijs werkzaam en is thans werkzaam als vakdidacticus Nederlands aan het Pedagogisch Wetenschappelijk Instituut van de Universiteit van Utrecht.
Adres: Heideveldlaan 2, 3584 CN Utrecht (werk)

Hart van der Lugt (1935) studeerde Algemene Taalwetenschap (de kandidaat Nederlands) aan de universiteit te Wageningen, was aan een literatuurstudie voor de Anglo-Nederlandse taal en de planontwikkelingsproject van de Sociale Medertal 5000 (1984) aan een wereldreis.
Adres: Dominicaanstraat 80-82, Wageningen (privé)

Bernard Schot (1937) studeerde Nederlandse taal- en letterkunde aan de universiteit van Amsterdam en werkte daar voor de werkplaats Kindergemeenschap te Hilthoven; studeerde vervolgens aan de universiteit van Leiden als wetenschappelijk medewerker voor de didactiek van het Nederlands.
Adres: Lessiuslaan 76, 3723 LL Hilthoven (privé)

Wil van der Veur (1940) studeerde Nederlandse taal- en letterkunde aan de universiteit te Groningen, was dertien jaar in het voortgezet onderwijs werkzaam en is thans werkzaam als vakdidacticus Nederlands aan het Pedagogisch Didactisch Instituut van de universiteit

